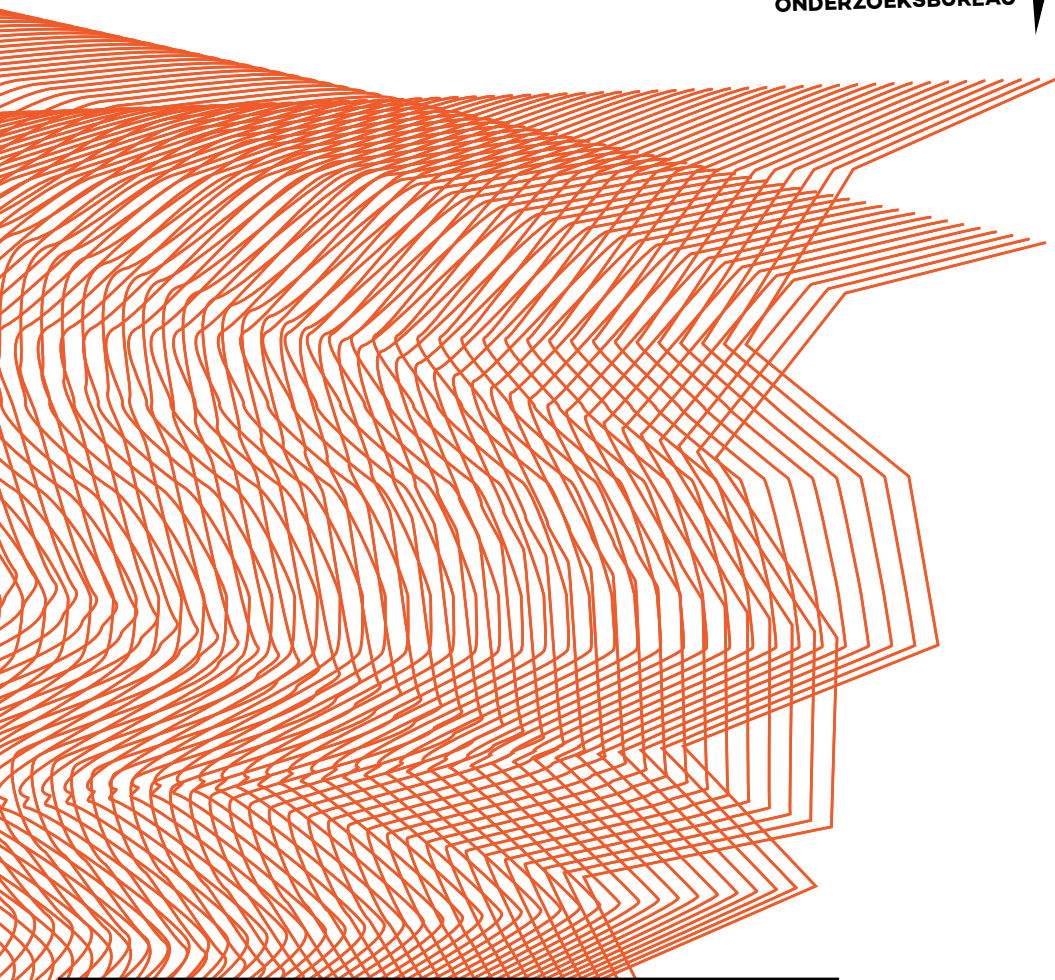

April 2020

INTERNATIONALISERING VAN DE NEOLIBERALE UNIVERSITEIT

Een beleidsanalyse van internationalisering in het
hoger onderwijs

INHOUDSOPGAVE

ASVA onderzoeksbureau	4
Voorwoord	5
Abstract.....	6
1. Inleiding	7
2. Het Bologna Proces in breder perspectief.....	9
a. Bologna proces en de kenniseconomie.....	9
b. Nederlandse onderwijsbeleid 1980-heden	13
c. Neoliberalisme en het hoger onderwijs	15
3. Internationaliseringsbeleid op landelijk niveau.....	16
a. Internationalisering volgens Den Haag.....	16
b. De rol van belangengroepen	19
c. “Koers op kwaliteit” in een neoliberale context.....	22
4. Internationalisering aan de UvA: Harvard aan de Amstel.....	23
a. Het beleid aan de UvA - Strategisch kader en de cijfers.....	23
b. Gevolgen voor studenten	25
c. Internationalisering als verdienmodel.....	29
5. Conclusie.....	31
6. Bibliografie en bronnen.....	38

ASVA ONDERZOEKBUREAU

De ASVA studentenunie behartigt de belangen van de Amsterdamse student. Dat begint bij weten wat er speelt en weten wat studenten belangrijk vinden. Daarvoor is het ASVA Onderzoeksbureau. Weliswaar opereert het ASVA Onderzoeksbureau onafhankelijk van ASVA, maar het bureau dient hetzelfde belang, namelijk dat van de Amsterdamse student. Inmiddels vormen de zeer uiteenlopende en diverse publicaties van het bureau – altijd vanuit het perspectief van de student – een betrouwbare en serieuze bron van informatie voor de Universiteit van Amsterdam (UvA), de Hogeschool van Amsterdam (HvA), de Gemeente Amsterdam en de pers.

Het ASVA Onderzoeksbureau bestond op het moment van het schrijven van dit onderzoek uit Loraine Smith en Elmar van den Berg. Maarten Albers ondersteunde vanuit het ASVA-bestuur als coördinator het Onderzoeksbureau.

Contactgegevens

CREA, eerste verdieping

Nieuwe Achtergracht 170

1018 WV Amsterdam

Telefoon: 020 5252926

E-mail: onderzoeksbureau@asva.nl

Voorwoord

Dit onderzoek is tot stand gekomen tijdens mijn werkzaamheden voor het onderzoeksbureau van de ASVA Studentenuunie. Het grootste deel van dit onderzoek is geschreven begin 2019. Vanwege omstandigheden kon ik pas december 2019 een laatste versie van het onderzoek afronden. Ik dank het bestuur 2018-2019 voor de ruimte en tijd die mij gegeven is om dit onderzoek uit te voeren. In het bijzonder waardeer ik de begeleiding van Maarten Albers, de collegialiteit van Loraine Smith en de eindredactie van Amy Renckens. Verder is dit onderzoek mede tot stand gekomen omdat ik de opleving van studentenprotesten aan de Universiteit van Amsterdam en de rest van het land van dichtbij mocht meemaken. Dankzij die ervaringen ging ik mij voor het eerst verdiepen in het landelijke onderwijsbeleid en dat van de Universiteit van Amsterdam, en kritische noten uitwisselen met andere studenten over internationalisering. Ook daarvoor dank. Ik hoop dan ook dat dit onderzoek inspiratie kan bieden voor studenten die zich in willen zetten voor een alternatief.

Elmar van den Berg

Medewerker ASVA Onderzoeksbureau

December 2019

Abstract

This paper analyses the internationalisation of Dutch higher education in the context of the neoliberal university. It is a contribution to a more fundamental understanding of internationalisation aside from the already existing critiques that focus on specific issues like international rankings or the international classroom. A policy review on the international, national and university level shows that the internationalisation policy is in line with a neoliberal restructuring of education. This restructuring turns the university into an enterprise that needs to maximize its revenue and contribute to a country's economic competitiveness. This is an internationally led process with the Bologna Declaration as the clearest starting point. Taking into account the connections between national budget cuts, business interests and the neoliberal university, this paper adds to further analysis and critique of internationalisation policy.

1. INLEIDING

De Universiteit van Amsterdam (UvA) is de afgelopen jaren in rap tempo geïnternationaliseerd. Het aantal internationale studenten is de laatste tussen 2014 en 2019 alleen al met 245 procent gestegen¹. Steeds meer bachelors worden in het Engels aangeboden en de aanwezigheid van internationale studenten is steeds meer merkbaar op de universiteit². Hoewel de universiteiten het als een groot goed zien komt er steeds meer kritiek op de internationalisering. Het Ministerie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) en de verschillende universiteiten blijven volhouden dat internationalisering een toegevoegde waarde is voor het onderwijs: het zou bijdragen aan de internationale concurrentiepositie van het Nederlandse onderwijs en aan de ontwikkeling van studenten.

De kritiek vanuit de samenleving op internationalisering beperkt zich vaak tot zaken zoals de verengelsing en toegankelijkheid voor Nederlandse studenten. Er zijn echter ook meer diepgaande oorzaken en gevolgen van internationalisering. De internationalisering van het hoger onderwijs staat namelijk niet op zichzelf. De internationalisering wordt gestuurd door internationale afspraken over onderwijs en door de veranderende positie van het onderwijs in de samenleving. Door de motivering achter het beleid te onderzoeken in plaats van slechts de uitwassen van het beleid, bekijkt dit beleidsonderzoek internationalisering in de brede, maatschappelijke context. Dit is de context waarin de universiteit onderhevig is aan bezuinigingen en een specifieke economische functie moet vervullen.

De rode draad in dit onderzoek zijn beleidsdocumenten en wetenschappelijke- en nieuwsartikelen. In het eerste hoofdstuk wordt gekeken naar de brede context van internationalisering op internationaal gebied, en een korte geschiedenis van het onderwijsbeleid in Nederland van de afgelopen dertig jaar. In het tweede hoofdstuk wordt verder ingezoomd op het Nederlandse beleid ten aanzien van internationalisering, zowel vanuit de overheid als verschillende belangengroepen die een visie hebben op internationalisering. In het derde hoofdstuk wordt naar de internationalisering van de UvA gekeken en onder andere de gevolgen voor studenten besproken.

Uit de beleidsanalyse komen drie motiveringen voor internationalisering naar voren. Ten eerste wordt vaak onderbouwd waarom internationalisering nodig is. Volgens het narratief van de Europese Unie en de Nederlandse overheid is internationalisering belangrijk voor het versterken van een internationaal concurrerende kenniseconomie. Daarnaast wordt internationalisering gezien als verdienmodel. Internationale studenten van buiten Europa betalen bijna vijf keer zo veel voor een studie. Onderwijsinstellingen zien internationale studenten daarom als een welkome financiële impuls ten tijde van teruglopende budgetten en studentenaantallen. Ten derde wordt de internationale classroom vaak genoemd.

¹ Universiteit van Amsterdam, UvA Factbook Student Enrollment https://public.tableau.com/views/UvAFactbook/FactbookUvA?:embed=y&:display_count=yes&publish=yes&:showVizHome=no, geraadpleegd op 15 januari 2019.

² Universiteit van Amsterdam, Internationaal studeren, <https://www.uva.nl/onderwijs/bachelor/studeren-aan-de-uva/internationaal-studeren/internationaal.html>, geraadpleegd 14 december 2019.

Dit is het idee dat het goed is voor de kwaliteit van het onderwijs omdat studenten dan leren in een internationale academische omgeving. Dit zou ook beter passen bij een globaliserende arbeidsmarkt. Dit onderzoek plaats deze motiveringen voor internationalisering in de context van de neoliberale universiteit.

2. HET BOLOGNA PROCES IN BREDER PERSPECTIEF

A. Bologna proces en de kenniseconomie

In 1999 gaven 29 Europese onderwijsministers met hun handtekening onder de Bolognaverklaring het startschot voor verregaande internationalisering van het Europese onderwijs. De belangrijkste motivatie hiervoor was dat 'een Europa van Kennis' zou leiden tot verdere integratie van de Europese gemeenschap en dat het garant zou staan voor 'sociale en menselijke groei'.³ Bovendien zou een samenwerkende Europees hoger onderwijs beter kunnen concurreren met onderwijs en onderzoek in andere werelddelen.⁴

De concrete inhoud van de Bolognaverklaring gaat vooral over de harmonisering van het hoger onderwijs. Een aantal belangrijke punten zijn:

- Een harmonisering van diplomastystemen. Dit zou de inzetbaarheid op de arbeidsmarkt en het internationale concurrentievermogen van het Europese onderwijs bevorderen.
- Een eenduidige bachelor-master structuur
- Het oprichten van een ECTS puntensysteem om de studentenmobiliteit te bevorderen.
- Europese samenwerking op het gebied van kwaliteitsbewaking.⁵

Deze punten promoten het idee van een homogene Europese, en zelfs mondiale onderwijsruimte waarin studenten in elk Europees land een opleiding moeten kunnen volgen. Zoals Vrije Universiteit-hoogleraar Chris Lorenz opmerkt, kwam de Bolognaverklaring niet uit de lucht vallen maar was het een resultaat van jarenlange neoliberalisering op internationaal en landelijk niveau.⁶ Lorenz plaatst de Bolognaverklaring in een reeds van Europese en internationale afspraken die ervoor moesten zorgen dat diensten, waaronder onderwijs op internationaal niveau geliberaliseerd werden. Zo bestaat er op mondiaal niveau de General Agreements on Trade and Services, een verdrag van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) dat pleit voor een liberalisatie van publieke diensten. Dit houdt in dat het onderwijs een product wordt zoals elke ander product en dat er niet gediscrimineerd mag worden tegenover 'klanten', oftewel studenten. De GATT was een eerste aanzet om het onderwijs van publiek goed te hervormen richting marktwerking. Bovendien betekent

³European Association of Institutions in Higher Education (EURASHE, 1999), The Bologna Declaration of 19 June 1999 Joint declaration of the European Ministers of Education https://www.eurashe.eu/library/bologna_1999_bologna-declaration-pdf/, geraadpleegd op 3 februari 2019.

⁴Die Europese hoger onderwijsruimte is nu geïnstitutionaliseerd in de EHEA: <http://www.ehea.info/>.

⁵EURASHE, The Bologna Declaration of 19 June 1999 Joint declaration of the European Ministers of Education

⁶Chris Lorenz (2006), "Will European Universities Survive the European Integration? Higher Education Policies in the Netherlands and the EU before and after the Bologna Declaration", *Sociologia Internationalis*, 44 (4), 123-151, aldaar 124-125.

het principe dat elke 'klant' gelijk behandeld moet worden dat deze diensten zonder beperkingen beschikbaar moeten worden gemaakt voor mensen uit de rest van de wereld.⁷ De Europese Unie heeft zich gebonden aan dit verdrag, wat betekent dat er juridische consequenties kunnen optreden als ze zich niet aan deze principes houden.

Maar de Europese Unie houdt zich waarschijnlijk wel aan deze principes, want ze komen overeen met de *raison d'être* van onder andere de 'Strategie van Lissabon' (2000), een soort tienjarenplan van de Europese Unie. Het belangrijkste aspect van deze strategie was het concurrerende maken van de Europese economie en het omvormen van de economie tot een kenniseconomie.⁸ Logischerwijs hadden onderwijsinstellingen als kennis-vergarende en -verspreidende instituten een prominente rol in deze strategie.⁹ Om een kenniseconomie te realiseren die op wereldschaal kon concurreren was ook een onderwijssysteem nodig dat bij zou dragen aan de kenniseconomie zelf. Wie concurrerend wil zijn, moet een goedkoop maar goed functionerend product aanbieden. Voor het onderwijs ging iets soortgelijks gelden. De publieke uitgaven voor hoger onderwijs moesten omlaag maar tegelijkertijd moest het onderwijs beter en internationaler. Het concurrerende onderwijssysteem van de Bolognaverklaring ligt dus in het verlengde van de concurrerende kenniseconomie van de Lissabon strategie.

Wat het Bologna proces voorstaat is dus een gedeelde ruimte, of markt, creëren waarin onderwijsinstellingen met elkaar kunnen concurreren om de beste internationale studenten. Om de kwaliteit van het onderwijs te waarborgen is kwaliteitsbewaking ook een onderdeel van het Bologna proces. Dit uit zich in de accreditaties en vele ranglijsten die sindsdien in het leven zijn geroepen. Nederland is een land waar al langere tijd met kwaliteitsafspraken en -metingen in het onderwijs is gewerkt. Sinds het Bologna proces is de accreditatie ook zo veranderd dat deze toegankelijker is geworden voor mensen buiten Nederland.¹⁰ Wat voor internationale studenten die een studie in het buitenland willen kiezen belangrijker is zijn de internationale ranglijsten. Nederlandse onderwijsinstellingen gebruiken hun relatief hoge positie in deze ranglijsten om te adverteren over de hoge kwaliteit in het onderwijs. Zo kan de situatie ontstaan dat de UvA groots adverteert met een wereldwijde nummer 1 plek voor communicatiewetenschappen terwijl er op deze afdeling op hetzelfde moment met honderdduizenden euro's wordt bezuinigd.¹¹

⁷Lorenz, Will European Universities Survive the European Integration, 129-131 & John Morijn, "Handelsliberalisering, hoger onderwijs en mensenrechtenbescherming", in: Chris Lorenz (red.), *If you're so smart, why aren't you rich?* (Amsterdam 2008), 67-86, aldaar 67-72.

⁸Of, zoals in het document zelf staat: "the most competitive and dynamic knowledge economy in the world". De Lissabon strategie werd vervangen door de EU 2020 strategie, die ook als vlaggenschip heeft: "Youth on the move: to enhance the performance of education systems and to reinforce the international attractiveness of Europe's higher education". De lijn van de Lissabon strategie wordt dus voortgezet in de EU strategie 2020. European Union Parliament Website (23 maart 2000), Presidency Conclusions Lisbon European Council, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00100-r1en0.htm, geraadpleegd op 7 februari 2019 & European Commission, EUROPE 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth (Brussel 2010), 3.

⁹Luce Pepin (2011), "Education in the Lisbon Strategy: assessment and prospects", *European Journal of Education*, 26 (1), 25-35, aldaar 25-26.

¹⁰Aijing Chu & Don Westerheijden (2019), "Between quality and control: what can we learn from higher education quality assurance policy in the Netherlands", *Quality in Higher Education*, 24 (3), 260-270, aldaar 263.

¹¹Universiteit van Amsterdam, Communication Science, <https://www.uva.nl/shared-content/programmas/en/bachelors/communication-science/communication-science.html>, geraadpleegd op 12 februari 2019 & Universiteit van Amsterdam, Begroting FMG, <https://www.uva.nl/shared-content/studententenses/fmg/fmg-gedeelde-content/nl/nieuws/2018/02/begroting-fmg.html?1565271491200>, geraadpleegd op 8 augustus 2019.

Ondanks dat ze veel gebruikt worden door studenten bekritisieren studenten en academici steeds meer de methodologie en marketing functie van internationale ranglijsten. De indicatoren zijn volgens hen arbitrair. Het concept van kwaliteit van onderwijs en onderzoek is zoals ook in beleidsdocumenten nauwelijks geoperationaliseerd. De twee belangrijkste rankings zijn de Academic Ranking of World Universities en Times World University Ranking. De eerste heeft als belangrijkste indicatoren het aantal geciteerde en met prijzen gewaardeerde wetenschappers. De ranglijst neemt nauwelijks factoren mee die voor de brede studentenpopulatie belangrijk zijn, zoals het aantal studenten per college of de beschikbare faciliteiten. Bovendien ligt de nadruk in citaties en prijzen die worden meegerekend op de exacte en economische wetenschappen. De geesteswetenschappen worden in deze ranking helemaal niet benoemd. De Times World University Ranking legt de nadruk op een soort peer review systeem waarin wetenschappers de beste universiteit uit hun vakgebied aanwijzen. Dit is volgens de critici een willekeurige indicator van kwaliteit en leidt vaak tot een bias waarin de elite universiteiten elkaar de hand boven het hoofd houden. De Times ranglijst neemt wel de student-docent ratio mee maar ook willekeurige indicatoren zoals het aantal internationale studenten en medewerkers. Laatstgenoemde is logischerwijs voor universiteiten een extra prikkel om te internationaliseren.¹²

Er is ook steeds meer fundamentele kritiek op de ranglijsten. De ranglijsten zorgden namelijk voor een verhoogde concurrentie tussen onderwijsinstellingen, terwijl de wetenschap juist een proces van samenwerking en uitwisseling van ideeën moet zijn. De concurrentie om de hoogste ranglijstplaats en de meeste en beste studenten zit de vorming van wetenschappelijke kennis in de weg.¹³ De European Students Union, de overkoepelende studentenvakbond, is kritisch op ranglijsten omdat ze er niet zouden zijn om studenten te informeren in hun keuze maar gebruikt worden door overheden en universiteiten om een concurrerende hiërarchie op te stellen. De ranglijsten zouden een prikkel zijn om in een paar gebieden die gemeten worden (voornamelijk research output in specifieke studiegebieden) te investeren zonder alle vakgebieden en het holistische proces van wetenschap mee te nemen.¹⁴ In het kort zorgen de ranglijsten ervoor dat onderwijsinstellingen met elkaar gaan concurreren op gebieden die door veel academici en studenten niet worden gezien als kwaliteitspunten. Een bachelorstudent van buiten de EER, die voor meer dan tienduizend euro een bachelor volgt aan de UvA, heeft waarschijnlijk weinig interactie met die ene alumnus die een internationale prijs heeft gewonnen.

Het Bolognaproces, en daarmee de internationalisering, was dus onderhevig aan twee belangrijke dynamieken: het opkomen van het idee van de kenniseconomie, en het domein van kennis dat volgens economische principes (concurrentie, bezuinigingen, neoliberale dogma, marktwerking, efficiëntie) werd ingericht. Bovendien moet de

¹²Lee Harvey (2008), "Editorial: Rankings of Higher Education Institutions: A Critical Review", *Quality in higher Education*, 14 (3), 187-207, aldaar 199-200.

¹³Mark Olssen & Michael Peters (2005), "Neoliberalism, higher education and the knowledge economy: from the free market to knowledge capitalism", *Journal of Education Policy*, 20 (3), 313-345, aldaar 326-331.

¹⁴Harvey, *Rankings of Higher Education Institutions*, 204-205.

universiteit een economische bijdrage leveren.¹⁵ De accumulatie van kennis die eerst voor de student of voor de academische gemeenschap was, wordt nu in dienst gesteld van en toegeëigend voor economische winst.¹⁶

In het proces van onderwijshervormingen was er dan ook de merkbare invloed van het bedrijfsleven. De European Round Table of Industrialists (ERT, een vertegenwoordigingsorgaan voor Europese multinationals), gaf in de jaren '80 een rapport uit waarin stond:

“Europese wetenschappelijke instituten zijn niet in staat gebleken om hun resources (zowel menselijk als financieel) toe te spitsen op emerging fields. Ze zijn, voor wat betreft het onderzoeksaspect, niet in staat gebleken om hooggekwalificeerde, multidisciplinaire teams te formeren om tegelijkertijd basaal en toegepast onderzoek te ontwikkelen. Ze zijn, voor wat betreft het onderwijsaspect, niet in staat gebleken om de industrie te voorzien van voldoende hoogopgeleide mensen, noch om studenten te voorzien van een opleiding van hoge kwaliteit via onderzoeksgeleid onderwijs.”¹⁷

Het bedrijfsleven heeft dus vooral behoefte aan basaal, toepasbaar onderzoek en op de arbeidsmarkt afgestemd onderwijs. Samen met een vereniging voor universitaire rectoren werd door de ERT het University-Industry Forum opgericht, die vervolgens bij de Europese Commissie lobbyde voor een onderwijsbeleid aansluitend op de wensen van het bedrijfsleven. In het jaar dat de Bolognaverklaring werd ondertekend, hieven ze zichzelf op.¹⁸ In Nederland promoot werkgeversorganisatie VNO-NCW soortgelijke idealen. Over de internationalisering van het onderwijs stelde ze bijvoorbeeld: “[het zou] goed zijn als Nederland actief studies in de gezondheidszorg en in de techniek promoot voor buitenlandse studenten, zodat zij tekorten op onze arbeidsmarkt kunnen opvullen.”¹⁹

¹⁵Alex Callinicos, *Universities in a Neoliberal World* (Londen 2006), 8-11.

¹⁶Bob Jessop (2018), “On academic capitalism”, *Critical Policy Studies*, 12 (1), 104-109, aldaar 105.

¹⁷Geciteerd in: Jeroen van der Starre, *Wie rijk is mag slim zijn: neoliberalisme in het hoger onderwijs* (Amsterdam 2012), 6.

¹⁸Ruben Bamboer, “Het universitair bedrijf van de Bolognaverklaring”, in: Chris Lorenz (red.), *If you're so smart, why aren't you rich?* (Amsterdam 2008), 215-25, aldaar 216-218.

¹⁹VNO-NCW, *De fabels en feite over internationalisering* <https://www.vno-ncw.nl/forum/internationalisering-onderwijs-de-fabels-en-de-feiten>, geraadpleegd op 4 februari 2019.

B. Nederlandse onderwijsbeleid 1980-heden

Toen het Bolognaproces in werking trad, was het Nederlandse onderwijsbeleid al aan het veranderen. Vanaf de jaren tachtig daalden de uitgaven voor het onderwijs drastisch. Waar in de naoorlogse jaren het onderwijs toegankelijker werd, en in de jaren zeventig er werd gestreden voor de democratisering van dit toegankelijke onderwijs, waren de jaren tachtig een aanval op het onderwijs.²⁰ Opeenvolgende kabinetten besloten om te snijden in de financiering van het onderwijs, en het onderwijs naar marktconforme principes te herstructureren. Nederland was dus niet alleen het braafste jongetje van de 'Bologna 1999' klas, maar ook een voorloper op het gebied van onderwijshervormingen die ten grondslag liggen aan de internationalisering.

De recente geschiedenis van het hoger onderwijs is er een van afbraak. Vanaf de jaren '80 wordt er stelselmatig bezuinigd op het onderwijs, en wordt studeren steeds duurder gemaakt.²¹ Er wordt bijvoorbeeld bezuinigd op de financiering van opleidingen en bijdrages per student. Sommige opleidingen werden samengevoegd, werkgroepen groeien en op docenten werd gekort. Sinds 1980 is de financiering per student gehalveerd.²² De laatste vijftientig jaar is dit nog eens met een kwart gedaald. Er zijn miljardeninvesteringen nodig om dit weer op een dragelijk peil te krijgen.²³ Bovendien zijn de collegegelden enorm verhoogd en zijn de kosten voor doorstuderen onbetaalbaar geworden. Recentelijk is het inkomen van studenten, de studiefinanciering, vervangen door een schuldenstelsel, waardoor afgestudeerden soms tienduizenden euro's schuld hebben. Deze bezuinigingen zorgen er niet alleen voor dat studenten in een precare positie worden gedrukt, ze hebben ook invloed op de kwaliteit van het onderwijs.

Ook de financiering van het hoger onderwijs is veranderd. Die is opgebouwd uit drie onderdelen: publieke rijksbijdragen, collegegelden en additionele gelden. Waar de inkomsten vanuit de overheid, dus de eerste geldstroom is gedaald, zijn die van de collegegelden en additionele gelden de afgelopen jaren toegenomen. De omvang van de additionele gelden is in Nederland zelfs een van de hoogste van Europa. Nederlandse universiteiten zijn dus genoodzaakt hun geld anders (via collegegeld en onderzoeksbeurzen) te verhalen.²⁴ Later in dit onderzoek wordt duidelijk dat het opvullen van budgetten met inkomsten uit collegegelden van internationale studenten ook een motivering is voor internationalisering.

²⁰Chris Lorenz, "De universiteiten en het New Public Management", in: Chris Lorenz (red.), *If you're so smart, why aren't you rich?* (Amsterdam 2008), 165-199, aldaar 165.

²¹Zie voor een beknopt overzicht het "Museum van onderwijsbezuinigingen" van de LSVB: <https://lsvb.nl/2017/04/04/het-museum-van-onderwijsbezuinigingen/>.

²²Van der Starre, *Wie rijk is mag slim zijn*, 13.

²³VSNU, *Kwaliteit onderwijs en onderzoek onder druk door dalende rijksbijdrage per student* <https://www.vsnunl/dalende-rijksbijdrage.html>, geraadpleegd 4 februari 2019.

²⁴VSNU, *Bekostiging universiteiten*, https://www.vsnunl/bekostiging-universiteiten.html?fbclid=IwAR1yt37P8Goq2mZ3BemJ3OWNkEieab23fHDV5xSeFf0RYuP_7dThdtS3-0_, geraadpleegd op 4 februari 2019.

Ook in Nederland was het idee van de kenniseconomie belangrijk voor het hoger onderwijs. Opeenvolgende kabinetten probeerden het hoger onderwijs directer aan te laten sluiten bij de behoefte van de economie. Concreet betekende dit dat er meer werd geïnvesteerd in (bepaalde onderdelen van) de exacte wetenschappen en dat het onderwijs en onderzoek aan moest gaan sluiten in de wensen op de arbeidsmarkt. In 2017 stond Nederland op het World Economic Forum als meest concurrerende economie, volgens het OCW. Onder andere de vooruitgang van de 'kennisinstellingen' en meer investering in de kenniseconomie is nodig om de concurrentie met opkomende Aziatische landen aan te gaan.²⁵ Concurrentie betekent dat er veel innovatie plaats moet vinden, vooral in de technische sectoren waar Nederland als kenniseconomie prioriteit stelt. Tegelijkertijd betekent concurrentievermogen dat er zo veel mogelijk gesneden moet worden in de 'kosten' en dat er dus keuzes gemaakt moeten worden waar publieke financiering van het hoger onderwijs naartoe gaat. Het bedrijfsleven lobbyt al jaren succesvol om meer te investeren in de 'economisch rendabele' technische universiteiten, ten koste van de brede universiteiten.²⁶ Het is voor het bedrijfsleven een heel logisch belang om meer investeringen in technisch onderzoek te willen. Dit levert namelijk publiek gefinancierde kennis op, waardoor zij zelf minder hoeven te investeren in zogenaamde research and development (R&D) afdelingen binnen hun bedrijven.²⁷

²⁵Rijksoverheid, Nederland versterkt positie van meest concurrerende economie in de EU <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2017/09/27/nederland-versterkt-positie-van-meest-concurrerende-economie-in-de-eu>, geraadpleegd op 4 februari 2019.

²⁶Thereza Langeler, Forse bezuiniging dreigt voor RUG, Ukrant, 15 oktober 2018, <https://www.ukrant.nl/forse-bezuiniging-dreigt-voor-rug/>, geraadpleegd op 20 februari 2019.

²⁷Callinicos, Universities in a Neoliberal World, 7.

C. Neoliberalisme en het hoger onderwijs

Het Bolognaproces en bezuinigingen op publieke sectoren zoals het onderwijs zijn twee uitingen van het neoliberalisme in het onderwijs. Sociaal geograaf David Harvey definieert neoliberalisme als een theorie van politiek economische principes waarbij de staat garant staat voor sterke eigendomsrechten, vrije markten en vrije handel. Dit zou volgens de theorie individueel ondernemerschap en daarmee het welzijn van mensen bevorderen. In sectoren waar er geen vrij markt is, bijvoorbeeld onderwijs en zorg, is het de taak van de staat om een markt te creëren. Behalve het omver houden van de instituties die de eigendomsrechten en vrije markten moeten beschermen en promoten, zoals het leger, de politie, centrale banken, rechtbanken et cetera moet de staat zich zo min mogelijk bezig houden met hoe de markten functioneren.²⁸

Het hoger onderwijs is een van die sectoren die steeds meer als markt wordt ingericht.²⁹ Dit heeft niet alleen gevolgen voor de interne werking van een universiteit of hogeschool, bijvoorbeeld steeds meer op basis van kwantitatief gemeten prestaties en output beloond worden, maar ook voor de rol van het hoger onderwijs in de samenleving. Deze verschuift onder het neoliberalisme van publiek kennis- en onderwijsinstituut naar een onderzoeksfaciliteit met een centrale positie in de kenniseconomie. Vanwege deze economische positie heeft het hoger onderwijs sterkere banden ontwikkeld met het bedrijfsleven.³⁰

²⁸David Harvey, *A brief history of neoliberalism* (New York 2005), 2-3.

²⁹John Holmwood (2014), "From social rights to the market: neoliberalism and the knowledge economy", *International Journal of Lifelong Education*, 33 (1): 62-76, aldaar 63.

³⁰Olssen & Peters, "Neoliberalism, higher education and the knowledge economy", 314-315.

3. INTERNATIONALISERINGSBELEID OP LANDELIJK NIVEAU

Er zijn dus twee belangrijke ontwikkelingen die ten grondslag liggen aan de internationalisering. De eerste is de opkomst van het neoliberalisme en het idee van de kenniseconomie. De tweede is de afname in de financiering van onderwijs. In dit hoofdstuk worden deze ontwikkelingen bekeken vanuit het beleid van de overheid en visie van verschillende belangengroepen.

A. Internationalisering volgens Den Haag

Het OCW had en heeft een vrij duidelijke visie over internationalisering: het is een groot goed voor zowel het onderwijs als de economie dat verder gestimuleerd moet worden.³¹ De meest recente visie van het ministerie ten aanzien van internationalisering is te vinden in een kamerbrief van minister Van Engelshoven. De inhoud van deze brief is ten dele een reactie op het advies van de Onderwijsraad over de ontwikkeling rondom internationalisering.³² De Onderwijsraad stelde kritische vragen bij enkele ontwikkelingen van internationalisering, waaronder de bekostiging, taalkwestie en toegankelijkheid.³³ Toch blijft het rapport van het OCW positief over internationalisering, en is het volgens hen niet de vraag óf er verder geïnternationaliseerd moet worden -- dit proces is namelijk al in gang gezet -- maar hoe dit zo soepel mogelijk kan verlopen, zonder de negatievere gevolgen (bijvoorbeeld dalende toegankelijkheid voor Nederlandse studenten en verdwijnen van de Nederlandse taal) te stimuleren, "internationalisering in evenwicht" dus.³⁴ De enige echte maatregel die Van Engelshoven aanbiedt is niet het stoppen van internationalisering, maar betere controle over studentenstromen. Hiermee wil ze universiteiten de mogelijkheid geven om aan de poort studenten te selecteren door middel van een numerus fixus.

De kamerbrief van het OCW uit 2018 is een voortzetting van jarenlang internationaliseringbeleid. Zo hebben verschillende ministeries, staatssecretarissen en ministers gepleit voor internationalisering van het hoger onderwijs, om de

³¹ "...de internationale ervaring [kan] van meerwaarde zijn voor de Nederlandse student, voor het Nederlandse onderwijs en voor de Nederlandse kenniseconomie." Zie: Rijksoverheid, De meerwaarde van internationalisering, <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2018/06/04/de-meerwaarde-van-internationalisering> geraadpleegd op 20 februari 2019.

³² Onderwijsraad, Brief aan de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap: Internationalisering in het hoger onderwijs, 20 april 2018, <https://www.onderwijsraad.nl/upload/documents/publicaties/valledig/Internationalisering-in-het-hoger-onderwijs.pdf>. Geraadpleegd op 26 april 2019.

³³ Idem.

³⁴ Ingrid van Engelshoven, Kamerbrief over internationalisering MBO en HO, 4 juni 2018, <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-onderwijs-cultuur-en-wetenschap/documenten/kamerstukken/2018/06/04/kamerbrief-over-internationalisering-mbo-en-ho>.

kwaliteit te vergroten. Telkens komt de verbinding tussen het internationaliserend onderwijs en de kenniseconomie terug als belangrijkste motief. Toen Mark Rutte in 2004 nog staatssecretaris van OCW was, stelde hij de Tweede Kamer in een brief genaamd “Koers op kwaliteit” op de hoogte van de plannen en de positieve kanten van internationalisering. In Ruttés beschouwing van internationalisering wordt direct duidelijk op wat voor kwaliteit de koers moet worden ingezet:

“Het hoger onderwijs levert een essentiële bijdrage aan het internationale concurrentievermogen van Nederland. Om de internationale positie en profilering van het hoger onderwijs te versterken moeten we scherper inzetten op de versterking van de kwaliteit van ons onderwijs en het werven van talentvolle buitenlandse studenten die de kwaliteit van ons onderwijs kunnen versterken en na hun afstuderen een rol kunnen vervullen in onze kenniseconomie. (...) De Europese commissie ziet kwalitatief hoogwaardig onderwijs en onderzoek als de basis voor de kennissamenleving en een noodzakelijke voorwaarde voor het realiseren van de Lissabon-doelstellingen”³⁵

De kwaliteit van het hoger onderwijs, die hier zo hoog gevierd wordt, is dus internationaal concurrerend onderwijs dat kan bijdragen aan het behalen van de Lissabon-doelstellingen van een concurrerende economie. De wetenschap, het onderwijs en het publieke onderwijsbudget worden zo in dienst gezet van het commerciële belang dat deze kennis kan hebben in een internationale economie. Om deze internationalisering te bewerkstelligen stelde Rutte vier strategische doelen voor, die eigenlijk neerkomen op het versterken van Europese samenwerking, het wegnemen van barrières en versterken van mobiliteit van studenten uit landen die volgens Rutte behoefte hebben aan hoogopgeleiden maar niet de capaciteiten hebben om ze op te leiden. De vier strategische doelen zijn: een versterking van de Europese hogeronderwijsruimte, een algemenere verspreiding van internationalisering, profileren op kwaliteit door de toppen van het Nederlandse hoger onderwijs zichtbaar te maken op de internationale markt, en “brain circulation”³⁶.

Ronald Plasterk publiceerde onder zijn ministerschap in 2008 “Grenzeeloos Goed” als internationaliseringsagenda. Hij noemt min of meer dezelfde strategische punten als zijn collega Rutte: “het vergroten van mobiliteit van Nederlandse studenten, het stimuleren van een meer internationale oriëntatie van onderwijsinstellingen, [en] het verbeteren van zogenoemde brain circulation”. De motivatie blijft ook vrijwel hetzelfde: de arbeidsmarkt verandert, wordt internationaal, en internationaal hoogopgeleide afgestudeerden zijn nodig om een concurrerende kenniseconomie in leven te houden. Maar Plasterk voegt er ook een nieuw aspect aan toe: namelijk het binnenhalen van internationaal talent en kenniswerkers, door de kwaliteit van Nederlandse opleidingen goed te promoten en te bewaren:

“De concurrentie tussen de instellingen om de beste studenten en docenten «binnen te halen» neemt toe. Steeds meer studenten zijn mobiel. En, onder andere als gevolg

³⁵ Mark Rutte, Internationaliseringsbrief ‘Koers op kwaliteit’, 15 november 2014, <https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9vvi5e9pmj1ey0/vi3amyw57ayh, geraadpleegd op 26 april 2019>.

³⁶Ibidem.

van het harmoniseren van de stelsels in Europa in het kader van het Bologna-proces, kunnen die studenten uit steeds meer opleidingen in geheel Europa en daarbuiten kiezen. Dit leidt tot sterke concurrentie tussen instellingen in Europa en daarbuiten. Wie de beste studenten wil binnenhalen, moet ervoor zorgen dat de kwaliteit van zijn opleiding goed is en goed bekend is.”³⁷

Jet Bussemaker zette de internationalisering verder door. In haar visies op internationalisering legt ze de nadruk op mobiliteit van Nederlandse studenten, het werven en aantrekken van internationaal talent en de weer terugkerende samenwerking tussen overheid, onderwijs en het bedrijfsleven:

“[het is] nuttig als vaker samenwerking wordt gezocht met het beleid en de infrastructuur van andere departementen, zoals dat van Economische en Buitenlandse Zaken. Onderdeel hiervan is hoe de Study in Holland-branding past binnen de bredere Holland-branding. Ik zal mij inzetten voor optimale synergie tussen kennisinstellingen, bedrijfsleven en overheid, in buitenlandse reizen, gezamenlijke handelsmissies en andere vormen van samenwerking, waarbij structuren als de topsectoren en de Dutch Trade Board als belangrijke kanalen fungeren.”³⁸

Wat opvalt aan het beleid en de visie van de verschillende ministers is de continuïteit. Het maakt wat betreft het beleid niet uit of er een sociaalliberale, sociaaldemocratische of liberaal conservatieve minister op de post onderwijs zit: allemaal zijn ze onderworpen aan de neoliberale logica van onderwijs in dienst van een concurrerende economie.

Een ander motief is dat internationalisering volgens de ministers bijdraagt aan een hogere kwaliteit van het onderwijs. Deze kwaliteit wordt op verschillende manieren gemeten. Het onderwijs kan door internationalisering toepasbaarder worden op de mondiale arbeidsmarkt, en zo zou het een betere aansluiting bieden voor de Nederlandse arbeidsmarkt. Daarnaast is Nederlands onderwijs volgens de ministers hoog aangeschreven op verschillende ranglijsten, wat een goede meting van kwaliteit zou zijn. Hier wordt kwaliteit dus gemeten aan de hand van het directe nut van het onderwijs of aan de hand van de positie op internationale ranglijsten. De laatste tien jaar is het idee van een intrinsieke waarde van internationalisering meer naar voren gekomen. Er wordt nu bijvoorbeeld vaak gesproken over de internationale classroom, het idee dat een internationale onderwijsinstelling iets waardevols meegeeft in de algemene ontwikkeling van studenten tot een soort wereldburgers, en dat de uitwisseling tussen bepaalde culturen in het klaslokaal goed is voor het leerproces.

³⁷Ronald Plasterk, Internationaliseringsagenda “Het Grenzeloze Goed”, 10 november 2008 <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-31288-44.html>. geraadpleegd op 14 april 2019.

³⁸Marriëte Bussemaker, Internationalisering van het onderwijs, 15 juli 2014 <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-22452-41.html>. geraadpleegd 14 april 2019.

B. De rol van belangengroepen

De economische functie van geïnternationaliseerd onderwijs wordt nog duidelijker als er gekeken wordt naar de invloed van lobbygroepen vanuit het bedrijfsleven op dit beleid. Rondom het OCW zijn er meerdere lobbygroepen en belangenorganisaties actief met een eigen visie op internationalisering.

De lobbygroepen hebben verschillende belangen bij internationalisering. Universiteiten willen zo veel mogelijk financiering om zich draaiende te houden, en ze willen in een wereld die gedomineerd wordt door concurrentie hoog in de ranglijsten staan: internationalisering kan hiervoor een uitweg bieden. Het bedrijfsleven wil hoog opgeleide afgestudeerden in de topsectoren. Andere lobbygroepen zijn deels door de overheid opgericht en bevorderen op hun eigen manier de internationalisering. In deze paragraaf worden drie soorten besproken: het bedrijfsleven (werkgeversorganisatie VNO-NCW en Dutch Investment & Trade Board), belangenorganisaties van de College van Besturen van de universiteiten en organisaties specifiek voor internationalisering zoals het NUFFIC.

Het is duidelijk geworden dat de internationalisering van het onderwijs een project is dat bij heeft moeten dragen aan het ontwikkelen van een winstgevende kenniseconomie. Het is dan ook geen verrassing dat het bedrijfsleven zijn eigen visie op internationalisering heeft en dat zo veel mogelijk stimuleert. De werkgeversorganisatie VNO-NCW wil dat er meer aandacht komt voor internationalisering in het hoger onderwijs, “omdat (excellent) hoger onderwijs cruciaal is voor innovatie en daarmee economische groei.”³⁹ VNO-NCW waardeert internationalisering vooral als het bijdraagt aan de economie. Ze willen dan ook dat internationale studenten zo veel mogelijk blijven om in Nederland te werken, zeker als ze een hoogopgeleide studie hebben gedaan in een van de topsectoren.⁴⁰

Wanneer we kijken naar andere lobby- en adviesorganisaties dan blijkt dat vooral de bedrijven uit de ‘topsectoren’ (de sectoren in Nederland die wereldwijd uitblinken) aandringen op meer internationalisering. Onderzoeksjournalisten van Follow the Money publiceerden in mei 2018 een rapport over de Dutch Trade & Investment Board (DTIB), een naar eigen zeggen onafhankelijk adviesorgaan voor de Nederlandse overheid.⁴¹ Het bleek een organisatie te zijn die de belangrijkste bedrijven in Nederland officieus vertegenwoordigt bij het economisch beleid van de regering.⁴² De lobby- en adviesgroep stuurt vooral aan op internationaal georiënteerde innovatieve sectoren en het internationale vestigingsklimaat in Nederland. De leden van het

³⁹VNO-NCW, Meer aandacht nodig voor internationalisering onderwijs, <https://www.vno-ncw.nl/nieuws/meer-aandacht-nodig-voor-internationalisering-onderwijs> geraadpleegd op 2 mei 2019.

⁴⁰VNO-NCW, Please Stay in Holland, <https://www.vno-ncw.nl/forum/please-stay-holland>, geraadpleegd op 21 april 2019 & VNO-NCW, Kwart van internationale studenten blijft, <https://www.vno-ncw.nl/weekbulletin/kwart-van-internationale-studenten-blijft>, geraadpleegd op 2 mei 2019.

⁴¹De DTIB heet tegenwoordig ISB-NL.

⁴²Platform Authentieke Journalistiek, De club heeft al dertien jaar invloed op ons economisch beleid (en toch kent niemand hem), Follow the money, 5 mei 2018, <https://www.ftm.nl/artikelen/dtib-lobby-economisch-beleid?share=1>, geraadpleegd op 2 mei 2019 & Sigrid Kaag, Beantwoording vragen van het lid Leijten over de Dutch Trade and Investment Board (DTIB), 21 juni 2018 <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/06/21/beantwoording-kamervragen-over-dutch-trade-and-investment-board>, geraadpleegd op 2 mei 2019.

bestuur zijn dan ook afkomstig uit zogenoemde topsectoren zoals Life Sciences & Health, Tuinbouw, Chemie, Water, Creatieve industrie, et cetera.⁴³

In hun rapport over de internationalisering van de Nederlandse economie besteedt het DTIB ook aandacht aan de internationalisering van het onderwijs. De DTIB pleit in algemene zin voor “een nationaal programma voor het aantrekken en vasthouden van internationaal talent (...), gericht op studenten, onderzoekers en kenniswerkers.”⁴⁴ De DTIB wil via “een concurrerend beurzenstelsel” internationaal talent aan trekken, vooral in tech- en ICT sectoren. Er moet daarbij vooral ‘geworven’ worden in de groeimarkten, waar het Europese onderwijs ook mee moet concurreren volgens het Bologna-proces. Niet alle internationale studenten zijn dus welkom, alleen zij die genoeg ‘talent’ met zich meedragen en uiteindelijk willen bijdragen om de geraamde 1,37 mld euro ‘winst’ voor de Nederlandse economie rond te maken.⁴⁵ De DTIB noemt nog wel kort de verhoogde cultural awareness als gevolg van internationalisering, maar dit is geenszins meer een middel om de kwaliteit van het onderwijs te verhogen, enkel het economische relevantie rendement van het onderwijs:

“Behalve een verbetering van de kansen op de arbeidsmarkt, biedt een internationaal curriculum de Nederlandse studenten de vaardigheden en kennis van die nodig is om projecten in opkomende markten van de grond te krijgen. In het reguliere onderwijs kan internationalisering vorm krijgen door de bevordering van meertaligheid (Engels) en het creëren van ‘cultural awareness’. Behalve een betere communicatie bevordert dit de internationale samenwerking”⁴⁶

Naast het bedrijfsleven hebben de universiteiten ook hun eigen belangenorganisatie, namelijk de VSNU. Zij vertegenwoordigen enkel de Colleges van Besturen, en niet studenten en docenten. Sinds oktober 2017 is Pieter Duisenberg voorzitter, voormalig VVD-kamerlid op onderwijs en de aanjager van verschillende onderwijshervormingen. In 2018 heeft ook de VSNU een rapport gepubliceerd over internationalisering in het onderwijs.⁴⁷ Hierin is te lezen dat net zoals bedrijven en de overheid de Colleges van Besturen van universiteiten ook voor meer internationalisering zijn. Tegelijkertijd ziet de VSNU ook de gevaren van internationalisering, vooral op het gebied van taalbeleid, huisvesting en toegankelijkheid.⁴⁸ De VSNU raadt hierom aan om samen met de overheid hier oplossingen voor te zoeken: een integraal internationaal taalbeleid, een oplossing voor de woningnood onder internationale studenten en het stimuleren van de stay-rate van studenten.⁴⁹

⁴³Ibidem.

⁴⁴Chris Buijink, Team Nederland: Samen sterker in de wereld Een actieplan voor banen en groei Adviesrapport DTIB Stuurgroep internationale handels-, innovatie- en investeringsbevordering, april 2017 https://www.vno-ncw.nl/sites/default/files/102393_rapport_DIO-BE_WEB.pdf, pagina 25.

⁴⁵Ibidem.

⁴⁶Ibidem.

⁴⁷VSNU, Internationalisation Agenda for Higher Education, <http://www.vsnunl.nl/files/documents/Internationalisation%20Agenda%20for%20Higher%20Education.pdf>

⁴⁸Idem, 4.

⁴⁹Idem, 5-6.

Verder neemt de VSNU het neoliberale narratief over internationalisering als waardevol middel voor de kenniseconomie over. De VSNU ziet internationalisering als een middel om de internationale concurrentiepositie van Nederland als kenniseconomie te versterken. Dit willen ze onder andere bereiken door het Nederlandse hoger onderwijs te integreren met de belangen van de kenniseconomie en industrie in buitenlandse betrekkingen.⁵⁰ Hierbij verwijzen ze zowel naar het eerder genoemde rapport van de DTIB als een advies van Adviesraad Wetenschap, Technologie en Innovatie (AWTI).⁵¹ Ten slotte adviseert de VSNU in dit rapport om samen met de industrie die daar belang in heeft een bepaalde focus van profilering op landen waar talentvolle studenten te halen vallen. Canada, Duitsland, China en Indonesië worden genoemd, en zijn sinds 2017 de vier pilot landen waar internationalisering van de Nederlandse industrie en onderwijs wordt gestimuleerd.

Daarnaast wil de VSNU een prominentere rol voor het NUFFIC, een organisatie voor onderwijsinternationalisering die onder andere in het buitenland studenten werft en voorlichting geeft aan uitgaande studenten, om het Nederlandse hoger onderwijs als geheel te promoten in het buitenland. Het NUFFIC doet dit onder andere door gericht studenten te werven in landen buiten Europa, waar veel 'talenten' zijn die wat bij kunnen dragen. Ze doen dit niet alleen door voorlichting te geven over studeren in Nederland maar door helemaal mee te gaan in de branding van Nederland als een kennisland met veel economische kansen voor de studenten om te gaan werken. Ze worden gesubsidieerd door het OCW en werven dus de goedopgeleide buitenlandse arbeidskracht, waar het Nederlandse bedrijfsleven iets aan heeft.⁵²

⁵⁰Idem, 37.

⁵¹De AWTI is een adviesorgaan bestaande uit (voormalig) vertegenwoordigers van technische universiteiten en bedrijven met een aandeel in techniek en innovatie zoals Unilever, DSM, FrieslandCampina, wapenfabrikant Thales etc.

⁵²Frans van Heest, "Nuffic rijdt OCW politiek in de wielen bij internationalisering", Science Guide, 28 februari 2018, <https://www.scienceguide.nl/2018/02/nuffic-rijdt-ocw-politiek-wielen/>, geraadpleegd op 16 mei 2019.

C. “Koers op kwaliteit” in een neoliberale context

Twee motiveringen voor de internationalisering van het hoger onderwijs domineren. Ten eerste zou internationalisering geen doel op zich zijn, maar juist een middel om de kwaliteit van het onderwijs te verhogen. Er wordt dan vooral gepraat over culturele uitwisseling en concepten zoals de international classroom. Er is vast een toegevoegde waarde van culturele uitwisseling, al lijken Nederlandse en internationale studenten niet echt te mengen.⁵³ Internationalisering zou daarom een ‘humbug’ kunnen zijn, een idealistisch motief wat de echte motivering overschaduwet. Op universiteiten trekken Nederlandse en internationale studenten nauwelijks met elkaar op en onderwijsinstellingen zouden hun inhoudelijke programma er niet op aanpassen.⁵⁴ Er is ook kritiek op het idee van de culturele uitwisseling wanneer de internationalisering vanuit een marktperspectief wordt benaderd. In deze kritiek wordt de inter-culturaliteit gezien als een buzzword, terwijl de economische rationaliteit van het neoliberalisme overheerst.⁵⁵

Het andere narratief komt overeen met een algehele herinrichting van het onderwijs: wetenschap op zich wordt niet meer als nuttig gezien maar het moet een economisch rendement hebben. In het geval van internationalisering is dit rendement een bijdrage aan de mondiale, concurrerende kenniseconomie.

⁵³Janne Chaudron en Jochem van Staalduine, Buitenlandse studenten voelen zich niet thuis in Nederland, Trouw, 11 juni 2019 <https://www.trouwnl/nieuws/buitenlandse-studenten-voelen-zich-niet-thuis-in-nederland-b6d1798e/?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>, geraadpleegd op 8 augustus 2019 & Maarten Huygen, Nederlandse en buitenlandse studenten blijven gescheiden, NRC Handelsblad, 8 mei 2018 <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/05/08/nederlandse-en-buitenlandse-studenten-blijven-gescheiden-a1602198> geraadpleegd op 8 augustus 2019.

⁵⁴Michiel Zonneveld, Joke Hermes, Ties Dams, Vertooganalyse en strategisch perspectief op debat over internationalisering van het onderwijs (Den Haag 2019), 6.

⁵⁵Haynes Collins (2017), “Interculturality from above and below: navigating uneven discourses in a neoliberal university system”, *Language and intercultural communication*, 18 (2), 167–183, aldaar 167–171.

4. INTERNATIONALISERING AAN DE UVA: HARVARD AAN DE AMSTEL

Een ‘Harvard aan de Amstel’. Dat beoogde toenmalig bestuurder Wouter Bos toen hij aanstuurde op een fusie tussen AMC en het VUmc.⁵⁶ Alle problemen van fusies tussen de UvA en de VU daargelaten, het feit dat de UvA zich op internationaal niveau wil kunnen meten met een instituut zoals Harvard laat zien dat er al jaren internationale ambities zijn. De internationalisering van het onderwijs moet zorgen dat de UvA zich internationaal profileert als topinstituut. Bovendien wordt het wederom als spil gezien in een stad die zich op economisch gebied kan profileren. Toenmalig wethouder Lodewijk Asscher vond het idee van Harvard aan de Amstel ook goed voor het opleiden van personeel voor de Britse bankenmultinational Barclays, dat waarschijnlijk naar Amsterdam zou verhuizen.⁵⁷ Hoe vertalen deze ambities zich naar het beleid en de concrete situatie aan de UvA? En wat zijn de gevolgen voor de studenten?

A. Het beleid aan de UvA – Strategisch kader en de cijfers

Een beknopt antwoord is te vinden in het Strategisch Kader Internationalisering van de UvA uit 2018. Hierin constateert de UvA dat de universiteit de afgelopen tien jaar is geïnternationaliseerd tot op de hoogte dat de UvA nu een internationale gemeenschap en een sterk internationaal karakter heeft. Het voornaamste centrale doel – wat in vrijwel elk beleidsstuk wordt gepresenteerd – is het verbeteren van de kwaliteit van het onderwijs door middel van internationalisering. De vier concrete beleidsdoelen zijn studenten opleiden tot wereldburgers (ook met betrekking tot de mondiale arbeidsmarkt), het aantrekken van talentvolle studenten, het internationaal profileren van de UvA op onderzoeksgebied en het versterken van de internationale identiteit en inclusiviteit.⁵⁸ Volgens het rapport zit de UvA wat betreft internationalisering in een nieuwe fase waarin er na een periode van groeiambitie meer kwalitatieve accenten worden gelegd op het te voeren beleid.⁵⁹ Deze kwalitatieve accenten gaan vooral over het zo gericht mogelijk aantrekken van internationale talenten, en het verder ontwikkelen van concepten zoals de international classroom.⁶⁰

⁵⁶Marc Kruijswijk en Malika Sevil, VUmc en AMC na fusie grootste ziekenhuis van Nederland, Het Parool, 13 december 2013, <https://www.parool.nl/binnenland/vumc-en-amc-na-fusie-grootste-ziekenhuis-van-nederland-a3566299/>, geraadpleegd op 1 juni 2019.

⁵⁷Moataz Rageb, Harvard aan de Amstel, Sociologische Mokum, 3 januari 2018, <http://sociologischmokum.nl/web/harvard-aan-de-amstel/>, geraadpleegd op 1 juni 2019.

⁵⁸Universiteit van Amsterdam, Strategisch kader Internationalisering (Amsterdam 2018) 2-3.

⁵⁹idem: 11.

⁶⁰Zie bijv. pagina 16-18 van dit onderzoek

De ambitie van groeiperiode is meer dan volbracht. De afgelopen jaren is het aantal internationale studenten zonder enige vorm van tegenslag toegenomen. Wanneer we kijken naar het totale aantal aanmeldingen van internationale studenten in zowel de bachelor- als masterfase dan is die gegroeid van een handjevol internationale studenten in 2006 naar bijna 3.000 in 2018.⁶¹ In het academisch jaar 2018/2019 studeren er in totaal 7.200 internationale studenten aan de UvA.⁶²

⁶¹Universiteit van Amsterdam, Annual report/jaarverslag 2017 (Amsterdam 2018) 28.

⁶²UvA Factbook, Student Enrollment

B. Gevolgen voor studenten

Wat betekent deze internationalisering vertaald van beleid naar concrete omstandigheden voor studenten? Aan de Faculteit Economie en Bedrijfskunde (FEB) en de Faculteit Maatschappij- en Gedragswetenschappen (FMG) hebben studenten de laatste drie jaar al te maken met opleidingen die naar het Engels overschakelen en een instroom van internationale studenten. Hierdoor ontstaat er heel praktisch een tekort aan ruimte. Vanwege een tekort aan collegiumruimte kregen studenten aan de FEB les in zalen van bijvoorbeeld Carré, het DeLaMar Theater, en het Concertgebouw.⁶³ Overrompeld door het groeiende studentenaantal op de Roeterseilandcampus wordt er een nieuwe collegezaal gebouwd op een stukje groen waarvan aan buurtbewoners was beloofd dat het voor hun zou blijven.⁶⁴ Studenten die al een aantal jaar meelopen aan de UvA zullen gemerkt hebben dat het steeds drukker is op de campussen en de universiteitsbibliotheken, waardoor het bijvoorbeeld lastig is om een studeerplek te veroveren tijdens tentamenweken.⁶⁵

Thuis studeren zit er voor sommige internationale studenten ook niet in. In veel studentensteden is er al een kamertekort en zijn kamers alleen voor erg hoge prijzen te vinden. Internationale studenten zijn vaak degene die hier aan het laatste eind trekken, omdat ze nog geen netwerk hebben om een kamer te vinden, de regels niet kennen en dus ook vaker opgelicht worden. Hier spelen initiatieven zoals The Student Hotel met hun exorbitante prijzen op in.⁶⁶ Verschillende studentengroepen zoals die in Groningen en Utrecht hebben samen met internationale studenten dan ook geprotesteerd tegen het beleid van de universiteit om zo veel mogelijk internationale studenten aan te trekken terwijl de faciliteiten er niet voor zijn. In Utrecht is er een tekort aan studentenwoningen en in Groningen werd er zelfs een tentenkamp opgezet voor internationale studenten die geen woning konden vinden. Onder de slogan "international students are not a business model" legden deze protesten de link tussen de financiële waarde van internationale studenten en de eigenlijke plek van deze studenten in de academische gemeenschap en daarbuiten.⁶⁷

⁶³Sterre van der Hee, 'Intussen bij Business Administration: 'We huren het concertgebouw af', Folia, 27 juni 2018, <https://www.folia.nl/actueel/122429/intussen-bij-business-administration-we-huren-het-concertgebouw-af>. Geraadpleegd op 9 mei 2019.

⁶⁴Michael Snoeren, 'UvA, handen af van ons postzegelpark Petit Versailles', Folia, 18 april 2018 <https://www.folia.nl/opinie/120684/uva-handen-af-van-ons-postzegelpark-petit-versailles> geraadpleegd op 24 mei 2019 en Universiteit van Amsterdam, UvA bouwt nieuw onderwijsgebouw REC Vop Roeterseilandcampus <https://campus.uva.nl/roeterseiland/lopende-projecten/flexibel-onderwijsgebouw-rec-v/flexibel-onderwijsgebouw-informatie.html?1576698406591>, geraadpleegd op 14 december 2019.

⁶⁵Het Parool, Grote drukte studieplekken UvA vanwege tentamenweek, <https://www.parool.nl/nieuws/grote-druktestudieplekken-uva-vanwege-tentamenweek-ba3eb70d/> geraadpleegd op 13 april 2019.

⁶⁶ATS, UvA realiseert 220 tijdelijke studentenkamers voor internationale studenten, 7 juni 2018, <https://www.ats.nl/artikelen/183001/uva-realiseert-220-tijdelijke-studentenkamers-voor-internationale-studenten>, geraadpleegd op 14 april 2019 & DUB, Student Hotel: dankzij ons is er alleen maar meer aanbod voor internationale studenten, 25 mei 2018, <https://www.dub.uu.nl/achtergrond/student-hotel-%E2%80%9Bdankzij-ons-er-alleen-maar-meer-aanbod-voor-internationale-studenten%E2%80%99>, geraadpleegd op 8 mei 2019.

⁶⁷Maaike Borst, Update: onderhandelingen in academiegebouw in volle gang, Dagblad van het Noorden, 6 september 2018, <https://www.dvhn.nl/groningen/Update-Onderhandelingen-in-bezet-Academiegebouw-in-volle-gang-23514146.html> geraadpleegd op 8 augustus 2019 & Algemeen Dagblad, Studenten kamperen als protest tegen woningnood, 15 maart 2018, <https://www.ad.nl/video/kanalen/utrechts-nieuwsblad-c435/series/korte-reportage-s1054/studenten-kamperen-als-protest-tegen-woningnood-p30853?referrer=https://www.google.com/> geraadpleegd op 8 augustus 2019.

Het gebrek aan woon- en studeerruimte is niet het enige probleem. Docenten krijgen ook te maken met de grote toestroom van studenten. Bij de nieuw opgerichte bachelor International Business Administration waar ze duizenden aanmeldingen kregen hadden ze in een klap een tekort aan docenten. In een haastige zoektocht werden student-assistenten en junior docenten aangetrokken en moesten docenten een cursus Engels volgen.⁶⁸ Dit betekent dat studenten nu vooral les krijgen van mensen die geen binding met onderzoek hebben, maar worden ingehuurd om de ingevlogen internationale studenten les te geven. De binding tussen onderzoek en onderwijs die juist zo hoog wordt gewaardeerd in de academische gemeenschap lijkt daarmee te verminderen.

Dat docenten snel een cursus Engels moeten volgen is exemplarisch. In het maatschappelijke debat zijn er verschillende kritieken geuit op de verengelsing. Historicus Niek Pas en Neerlandica Lotte Jensen schreven het boek *Against English* als pleidooi voor het behoud van de taal Nederlands. Ook omdat door verengelsing het Anglo-Amerikaanse wereldbeeld steeds meer zou komen te domineren.⁶⁹ Stichting Beter Onderwijs Nederland (BON) daagde twee universiteiten zelfs voor de rechter omdat ze de wet zouden overtreden met het overstappen op Engelstalige opleidingen.⁷⁰ BON heeft de rechtszaak verloren, maar de onderwijsinspectie is wel een onderzoek gestart naar verengelsing in het onderwijs.⁷¹

Als reactie op de consternatie heeft de regering een taalbeleid ontwikkeld waarin meer toezicht moest komen op het overstappen op Engelstalige opleidingen. In de wet staat dat er een gedragscode moet zijn als een opleiding overschakelt naar een andere taal dan Nederlands als voertaal. Een opleiding in een volledig vreemde taal is namelijk alleen toegestaan als dit voor de inhoud noodzakelijk is, bijvoorbeeld omdat er geen Nederlandssprekende docenten te vinden zijn of dat de lesstof in het Engels is (zoals bij de studie Engelse taal en cultuur).

Onderzoek van de onderwijsinspectie concludeerde dat 34 van de 77 onderwijsinstellingen geen gedragscode hebben.⁷² De gedragscodes die wel bestaan motiveren volgens de inspectie inhoudelijk onvoldoende over de keuze waarom er naar het Engels is overgeschakeld. Bovendien is de inspectie waakzaam over het taalniveau van docenten, dat vaak ondermaats is.⁷³

⁶⁸Sterre van der Hee, Intussen bij Business Administration: "Ik moet 25 nieuwe docenten werven", *Folia*, 20 juni 2018 <https://www.folia.nl/actueel/122235/intussen-bij-business-administration-ik-moet-35-nieuwe-docenten-werven>, geraadpleegd op 14 april 2019.

⁶⁹Niek Pas, Lotte Jensen, Daniël Rovers & Koen van Gulik, *Against English*, Pleidooi voor het Nederlands (Amsterdam 2019).

⁷⁰Kaya Bauma, Universiteiten voor rechter gedaagd vanwege Engels, *De Volkskrant* 14 juni 2018, <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/universiteiten-voor-rechter-gedaagd-vanwege-engels-befca20b/>, geraadpleegd op 8 augustus 2019.

⁷¹Frans van Heest, Bon verliest rechtszaak over verengelsing, *Science Guide*, 6 juli 2018, <https://www.scienceguide.nl/2018/07/bon-verliest-rechtszaak-over-verengelsing/>, geraadpleegd op 8 augustus 2019.

⁷²Dit gaat over zowel hogescholen als universiteiten. Inspectie van het Onderwijs, *Nederlands of niet: Gedragscodes en taalbeleid in het hoger onderwijs* (Utrecht 2018) 37.

⁷³Idem, 38-40.

Aan de UvA zorgt de ‘verengelsing’ ook tot irritatie in de academische gemeenschap. Tijdens haar afscheidscollège waarschuwde hoogleraar experimentele taalpsychologie Annette de Groot ervoor dat de kwaliteit van het onderwijs omlaag zou gaan als gevolg van volledige verengelsing van opleidingen. Volgens haar is het Nederlands nog steeds belangrijk voor een academische opleiding en de wetenschap.⁷⁴ Hoewel de rector magnificus begin 2018 nog pleitte voor bedachtzame internationalisering zien studenten studies die het niet nodig hebben, zoals sociologie en politicologie, overschakelen op het Engels – zonder dat studenten of docenten goed zijn opgeleid.⁷⁵ Bovendien kan het voor HBO en VWO studenten die in willen stromen naar het WO een obstakel worden als direct in het eerste jaar alle lesstof in het Engels is.⁷⁶

Een ander gevolg voor studenten is de toegankelijkheid voor het onderwijs. Als er verdiend moet worden aan studenten zouden studenten met een grotere portemonnee, of degene die meer moeten betalen, voorrang kunnen krijgen. Dit gebeurt nu nog niet, maar het feit studenten van buiten de EER het instellingscolleged betalen maakt dit soort perverse prikkels wel mogelijk. Volgens econoom Hein Vrolijk zijn de internationale studenten vaak niet de armere studenten. Van de internationale studenten kwam er bijvoorbeeld maar drie procent uit de arme gebieden van Sub-Sahara. Vrolijk pleit dan enigszins uitdagend voor een fonds waarin het verschil tussen het wettelijk collegegeld en het instellingscollegegeld per niet EER student gestort moet worden zodat armere studenten ook in Nederland kunnen studeren.⁷⁷

Een bijgevolg van de internationalisering is dat er op universiteiten zich cirkels ontstaan van internationale studenten die worden afgesloten van de rest van de samenleving en de universiteit. Dit zien we bijvoorbeeld al bij Engelstalige interdisciplinaire studies zoals Politics, Psychology, Law and Economics (PPLE) en Amsterdam University College (AUC). Deze studies sluiten zich letterlijk af op afzonderlijke campussen -- op het PPLE gedeelte van Roeterseilandcampus kun je als ‘normale’ student niet komen en de Amsterdam University College (AUC) heeft een eigen campusgedeelte op het Science Park met woonruimte voor studenten. In ruil voor verhoogde collegegelden krijgen studenten specialistischer en kleinschaliger onderwijs door top docenten. In plaats van dat dit voor elke student toegankelijk is moet er nu extra betaald worden om dit onderwijs, wat de norm zou moeten

⁷⁴Dirk Wolthekker, ‘De kwaliteit van het onderwijs verslechtert door Engels’, Folia, 27 september 2017 <https://www.folia.nl/wetenschap/114688/de-kwaliteit-van-het-onderwijs-verslechtert-door-het-engels>, geraadpleegd op 6 mei 2019.

⁷⁵Annabel Wildschut en Eva Verschuur, De UvA zegt bedachtzaam te willen verengelsen maar doet dat niet, Folia, 31 januari 2018 <https://www.folia.nl/opinie/118647/de-uva-zegt-bedachtzaam-te-willen-verengelsen-maar-doet-dat-niet> geraadpleegd op 10 augustus 2019.

⁷⁶Eva Agelink, Internationals worden met open armen ontvangen, de ambitieuze HBO’er niet, Folia, 4 februari 2019, <https://www.folia.nl/opinie/126696/internationals-worden-met-open-armen-ontvangen-de-ambitieuze-hboer-niet>, geraadpleegd op 10 augustus 2019.

⁷⁷Hein Vrolijk, Stop met het lokken van internationale studenten, Trouw, 13 juni 2018 <https://www.trouw.nl/opinie/stop-met-het-lokken-van-buitenlandse-studenten-b8eb45b0/>, geraadpleegd op 10 augustus 2019.

zijn, te kunnen volgen. Bovendien kan geïnternationaliseerd onderwijs in het Engels een extra barrière zijn voor studenten die wetenschappelijk onderwijs willen volgen. Op het HBO is er bijvoorbeeld nog niet veel geïnternationaliseerd en zijn de meeste studies in het Nederlands. Het kan dan moeilijker worden om door te stromen naar een WO-master met als voertaal Engels.⁷⁸

Een ander obstakel voor de toegankelijkheid van geïnternationaliseerd onderwijs is dat door de toestroom van internationale studenten universiteiten steeds vaker een numerus fixus in willen stellen. De VSNU wil zo volgens hun internationaliseringagenda uit 2018 beter het internationale studentenaanbod beter beheersen. Het gaat dan om een speciaal soort numerus fixus de alleen voor de Engelstalige track en alleen voor studenten buiten de Europese Economische Ruimte (EER) geldt.⁷⁹ Dit laatste is omdat universiteiten vanwege Europese afspraken überhaupt geen Europese studenten mogen weigeren.⁸⁰

⁷⁸Agelink, Internationals worden met open armen ontvangen, de ambitieuze HBO'er niet.

⁷⁹VSNU, Internationaliseringsagenda hoger onderwijs, 20.

⁸⁰Maarten Huygen, Hoger onderwijs wil numerus fixus op Engelstalige opleidingen, NRC Handelsblad, 14 mei 2018, <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/05/14/hoger-onderwijs-wil-numerus-fixus-op-engelstalige-opleidingen-a1602843>, geraadpleegd op 10 augustus 2019.

C. Internationalisering als verdienmodel

Niet geheel verrassend herhaalt het beleid van Universiteit van Amsterdam tot op zekere hoogte het internationale en landelijke narratief over internationalisering: namelijk dat het goed is voor de ontwikkeling van studenten en de (internationale) kenniseconomie. Opvallend is dat de UvA schrijft over de “concurrentie” in het internationale onderwijsveld. Het rapport heeft het dan over de concurrentie met onderwijsinstellingen uit opkomende economieën, zoals die in Azië, maar ook concurrentie om de meest talentvolle studenten uit deze opkomende kenniseconomieën.⁸¹

Hoewel het niet vaak expliciet wordt benoemd, zijn internationale studenten voor Nederlandse universiteiten ook een manier om aan extra geld te komen. Dit is ten eerste omdat de bekostiging van studies deels per student berekend wordt. Als volgens de UvA vanwege demografische ontwikkelingen het aandeel Nederlandse studenten afneemt dan moet dat opgevuld worden. Ten tweede betalen studenten buiten de EER in plaats van het wettelijk collegegeld (€2060), het instellingscollegegeld. Het instellingscollegegeld voor een bachelor bedraagt tussen de €8.800 en €19.800 en voor een master tussen de €13.310 en €24.090.⁸²

Bovendien is er een hoger collegegeldtarief voor zowel Europese (inclusief Nederlandse), als niet-EER studenten bij de opleidingen van het AUC en PPLE. Deze opleidingen waren voor de enorme internationalisatiegolf de bakermat van de internationalisering. Het AUC opende in 2006 en is gemodelleerd naar het Amerikaanse model van Liberal Arts & Sciences-studies. Het PPLE college opende in 2014 om een overkoepelende, internationale gamma-opleiding in het Engels aan te bieden. Voor beide studies geldt dat de nadruk wordt gelegd op kwalitatief hoogwaardig onderwijs, met bijvoorbeeld extra aandacht en kleinere klassen – iets wat bij de ‘reguliere’ opleidingen steeds vaker ontbreekt.

Het is precies deze ontwikkeling – het aantrekken van internationale studenten om de studentenaantallen op te vullen – waar de Onderwijsraad (een adviesorgaan op het gebied van onderwijs voor de regering) een kritische noot over stelde in mei 2018:

“De relatie tussen internationalisering en de bekostigingssystematiek vergt in het licht van de recente maatschappelijke discussie aandacht. Hogescholen en universiteiten krijgen regelmatig het verwijt dat zij ‘internationalisering’ – in de zin van overstappen op Engelstalige opleidingen en werving van buitenlandse studenten – vooral inzetten vanuit commerciële of budgettaire overwegingen. De raad kan zich voorstellen dat een dergelijke strategie onwenselijke situaties op kan leveren, bijvoorbeeld als het bestuur vooral aandacht heeft voor contractonderwijs voor buitenlandse studenten en topdocenten vooral daarvoor ingezet worden. In elk geval zal ervoor gezorgd moeten worden dat publiek geld voor onderwijs gescheiden wordt van commerciële activiteiten.”⁸³

⁸¹UvA, Strategisch kader internationalisering, 6-8.

⁸²Deze bedragen zijn voor het collegejaar 2018-19. Het eerste bedrag is voor de goedkoopste bachelor/master aan de FgW en het tweede bedrag voor bachelor/master geneeskunde.

⁸³Onderwijsraad, Internationalisering in het hoger onderwijs, 16-17.

Onderzoekers van studentenpartij Democratische Academie Groningen hebben voor De Correspondent al onderzocht hoe verschillende Nederlandse universiteiten in hun beleidsdocumenten spreken over “cashcow-studies”. De internationale student letterlijk als melkkoe dus. In beleidsdocumenten van Tilburg University is te lezen dat “demografische ontwikkelingen inhouden dat een aanzienlijk deel van de gewenste groei van internationale studenten moet komen”.⁸⁴ Op de Erasmus Universiteit van Rotterdam “wordt [internationalisering] noodzakelijk geacht omdat de nationale financiering van onderwijs en onderzoek terugloopt”.⁸⁵

Op de Universiteit van Amsterdam wordt in de begrotingen van 2018 en 2019 ook vermeld dat internationale studenten voordelig zijn voor de financiële huishouding. Op meerdere faculteiten worden ze als oplossing gezien voor de teruglopende studentenaantallen, bijvoorbeeld op de FMG en Faculteit Geesteswetenschappen (FGW). Op de FEB is de toename te drastisch en wordt er nu dus een numerus fixus aangevraagd. In de begroting ligt, naast de eerder genoemde demografische factoren die leiden tot teruglopende Nederlandse studentenaantallen die moeten worden opgevuld met internationale studenten, ook een extra financiële prikkel. De FMG verwijst expliciet naar de instellingscollegedelen die extra geld opleveren voor een faculteit waar al twee jaar bezuinigd wordt:

“Er zijn verschillende maatregelen genomen om de inkomsten van de faculteit te verhogen en minder afhankelijk te maken van overheidsfinanciering. Met ingang van het collegejaar 2019/2020 worden de instellingscollegegelden verhoogd, zijn er Engelstalige bacheloropleidingen ontwikkeld met stijgende studentenaantallen als gevolg en er wordt een businesscase uitgewerkt voor de FMG Academy”.⁸⁶

⁸⁴Koen Marée, Jasper Been en Bart Hekkema, Universiteiten noemen internationale studenten een verrijking maar ze zijn vooral een verdienmodel, De Correspondent, 8 april 2019, <https://decorrespondent.nl/9356/universiteiten-noemen-buitenlandse-studenten-een-verrijking-maar-ze-zijn-vooral-een-verdienmodel/4834780232216-eb02342e>, geraadpleegd op 6 mei 2019.

⁸⁵Ibidem.

⁸⁶Universiteit van Amsterdam, Begroting 2019 (Amsterdam 2018), 41-49.

5. CONCLUSIE: INTERNATIONALISERING SPIL IN DE KENNISECONOMIE

De commerciële inzet van internationalisering past in een bredere ontwikkeling van neoliberale privatisering van het onderwijs. Hierbij wordt het onderwijs steeds meer als een product gezien dat verkocht moet worden en heeft onderwijs een economische functie in de kenniseconomie. Het Bolognaproces creëerde de voorwaarden van internationale gelijkschakeling waardoor er een markt ontstond voor studenten. De Nederlandse overheid volgde de directieven vanuit de EU genoegzaam op en vond internationalisering belangrijk voor de economie, en wordt daarin gesteund door het bedrijfsleven, dat behoefte heeft aan internationaal talent uit de topsectoren. Individuele universiteiten, zoals de UvA, zetten in op internationalisering om zo de gaten van de afnemende studentenaantallen in Nederland op te laten vullen. Bovendien geven internationaal aanzien en internationale studenten zelf een hogere plek op de internationale ranglijsten – de huidige maatstaf van ‘kwaliteit’.

Vanzelfsprekend heeft dit onderzoek ook beperkingen. Een daarvan is dat het specifiek gericht is op de universitaire wereld terwijl het HBO ook een belangrijk deel is van het hoger onderwijs. Daarentegen is ook veel landelijk beleid behandeld, dat ook geldt voor het HBO. Het HBO, waar vooral aan toegepaste wetenschap wordt gedaan, heeft als toegepaste wetenschap wellicht een nog directere connectie met de arbeidsmarkt die nu vraagt om internationaal georiënteerd personeel. Het is daarom te verwachten dat internationalisering daar ook gaat plaatsvinden, hoewel dat nu nog niet zo omvangrijk als op universiteiten heeft plaatsgevonden.⁸⁷ Om een beter beeld te krijgen over de verdere uitwerking van internationalisering van het HBO is meer onderzoek nodig.

In de beleidsdocumenten wordt er in een idealistische toon gesproken over alle voordelen van internationalisering zoals de international classroom. In dit onderzoek is echter naar de motivatie achter internationalisering gekeken en daarin is het rendementsdenken net zo belangrijk. Dit ligt in het verlengde van fundamentele veranderingen in het onderwijs. Het hoger onderwijs en de wetenschap zijn er niet langer als publiek goed om kennis op te doen en te verspreiden maar het moet een economisch nut hebben. Tijdens de eindfase van dit onderzoek kwamen ook de conclusies van het langverwachte rapport Van Rijn over de bekostigingssystematiek naar voren. Studentengroepen en kritische docenten zagen naar buiten komen waar ze al voor vreesden: de nieuwe bekostigingssystematiek komt vooral ten goede

⁸⁷Vereniging Hogescholen, Internationalisering, <https://www.vereniginghogescholen.nl/themes/internationalisering>, geraadpleegd op 10 augustus 2019.

van de technische universiteiten en ten koste van algemene universiteiten.⁸⁸ Aan de andere kant is er in het rapport van Van Rijn gelukkig ook ruimte voor kritiek op de bekostigingssystematiek van universiteiten die ten grondslag ligt aan de financiële motivering voor internationalisering. Het rapport heeft het over 'groeiprikkelers' die zorgen dat internationalisering zijn doel voorbij schiet.⁸⁹ Minister van Engelshoven is bovendien bezig met het indienen van een wetsvoorstel om in haar woorden meer balans te krijgen in internationalisering. Daarin wil het kabinet het collegegeld voor niet-EER studenten verhogen, een numerus fixus instellen voor bepaalde internationale opleidingen en het taalbeleid evalueren.⁹⁰ Wanneer internationalisering echt een waardevolle plek wil krijgen in het hoger onderwijs moeten er echte grotere hervormingen plaatsvinden waarbij internationale studenten en wetenschappelijke kennis gewaardeerd worden om meer dan de economische waarde.

⁸⁸Remco Meijer, Meer overheidsgeld naar technische universiteiten, alfa- en gammawetenschappen vrezes kaalslag, De Volkskrant, 30 juni 2019 <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/meer-overheidsgeld-naar-technische-universiteiten-alfa-en-gammawetenschappen-vrezes-kaalslag-b2c8f6de/>, geraadpleegd op 14 augustus 2019.

⁸⁹Adviescommissie bekostiging Hoger onderwijs en onderzoek, Wissels om. Naar een transparante en evenwichtige bekostiging, en meer samenwerking in hoger onderwijs en onderzoek (Den Haag 2019) 37-38.

⁹⁰Rijksoverheid, Meer balans in internationalisering hoger onderwijs, <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2019/09/06/meer-balans-in-internationalisering-hoger-onderwijs>, geraadpleegd op 15 december 2019.

6. BIBLIOGRAFIE EN BRONNEN

Adviescommissie bekostiging Hoger onderwijs en onderzoek, Wissels om. Naar een transparante en evenwichtige bekostiging, en meer samenwerking in hoger onderwijs en onderzoek (Den Haag 2019).

Agelink, E., Internationals worden met open armen ontvangen, de ambitieuze HBO'er niet, Folia, 4 februari 2019, <https://www.folia.nl/opinie/126696/internationals-worden-met-open-armen-ontvangen-de-ambitieuze-hboer-niet>, geraadpleegd op 10 augustus 2019.

Algemeen Dagblad, Studenten kamperen als protest tegen woningnood, 15 maart 2018, <https://www.ad.nl/video/kanalen/utrechts-nieuwsblad-c435/series/korte-reportage-s1054/studenten-kamperen-als-protest-tegen-woningnood-p30853?referrer=https://www.google.com/> geraadpleegd op 8 augustus 2019.

AT5, UvA realiseert 220 tijdelijke studentenkamers voor internationale studenten, 7 juni 2018, <https://www.at5.nl/artikelen/183001/uva-realiseert-220-tijdelijke-studentenkamers-voor-internationale-studenten>, geraadpleegd op 14 april 2019.

Bamboer, R., "Het universitair bedrijf van de Bolognaverklaring", in: Chris Lorenz (red.), *If you're so smart, why aren't you rich?* (Amsterdam 2008), 215-225.

Borst, M., Update: onderhandelingen in academiegebouw in volle gang, Dagblad van het Noorden, 6 september 2018, <https://www.dvhn.nl/groningen/Update-Onderhandelingen-in-bezet-Academiegebouw-in-volle-gang-23514146.html> geraadpleegd op 8 augustus 2019

Bouma, K., Universiteiten voor rechter gedaagd vanwege Engels, De Volkskrant 14 juni 2018, <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/universiteiten-voor-rechter-gedaagd-vanwege-engels-befca20b/>, geraadpleegd op 8 augustus 2019.

Buijink, C., Team Nederland: Samen sterker in de wereld Een actieplan voor banen en groei Adviesrapport DTIB Stuurgroep internationale handels-, innovatie- en investeringsbevordering, april 2017 https://www.vno-ncw.nl/sites/default/files/102393_rapport_DIO-BE_WEB.pdf.

Bussemaker, M., Internationalisering van het onderwijs, 15 juli 2014 <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-22452-41.html>, geraadpleegd 14 april 2019.

Callinicos, A., *Universities in a Neoliberal World* (Londen 2006).

Chaudron, J., en Van Staalduine, J., Buitenlandse studenten voelen zich niet thuis in Nederland, Trouw, 11 juni 2019 <https://www.trouw.nl/nieuws/buitenlandse-studenten-voelen-zich-niet-thuis-in-nederland-b6d1798e/?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>, geraadpleegd op 8 augustus 2019.

Chu, A. & Westerheijden, D., (2019), "Between quality and control: what can we learn from higher education quality assurance policy in the Netherlands", *Quality in Higher Education*, 24 (3), 260-270.

Collins, H., (2017), "Interculturality from above and below: navigating uneven discourses in a neoliberal university system", *Language and intercultural communication*, 18 (2), 167-183.

DUB, Student Hotel: dankzij ons is er alleen maar meer aanbod voor internationale studenten, 25 mei 2018, <https://www.dub.uu.nl/nl/achtergrond/student-hotel-%E2%80%98dankzij-ons-er-alleen-maar-meer-aanbod-voor-internationale-studenten%E2%80%99>, geraadpleegd op 8 mei 2019.

European Association of Institutions in Higher Education (EURASHE, 1999), The Bologna Declaration of 19 June 1999 Joint declaration of the European Ministers of Education https://www.eurashe.eu/library/bologna_1999_bologna-declaration-pdf/, geraadpleegd op 3 februari 2019.

European Commission, EUROPE 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth (Brussel 2010).

European Union Parliament Website (23 maart 2000), Presidency Conclusions Lisbon European Council, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00100-r1.en0.htm, geraadpleegd op 7 februari 2019

Harvey, L., (2008), "Editorial: Rankings of Higher Education Institutions: A Critical Review", *Quality in higher Education*, 14 (3), 187-207.

Het Parool, Grote drukte studieplekken UvA vanwege tentamenweek, <https://www.parool.nl/nieuws/grote-drukke-studieplekken-uva-vanwege-tentamenweek-ba3eb70d/> geraadpleegd op 13 april 2019.

Harvey, D., *A brief history of neoliberalism* (New York 2005).

Holmwood, J., (2014), "From social rights to the market: neoliberalism and the knowledge economy", *International Journal of Lifelong Education*, 33 (1): 62-76.

Huygen, M., Hoger onderwijs wil numerus fixus op Engelstalige opleidingen, NRC Handelsblad, 14 mei 2018, <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/05/14/hoger-onderwijs-wil-numerus-fixus-op-engelstalige-opleidingen-a1602843>, geraadpleegd op 10 augustus 2019.

Huygen, M., Nederlandse en buitenlandse studenten blijven gescheiden, NRC Handelsblad, 8 mei 2018 <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/05/08/nederlandse-en-buitenlandse-studenten-blijven-gescheiden-a1602198> geraadpleegd op 8 augustus 2019.

Inspectie van het Onderwijs, Nederlands of niet: Gedragscodes en taalbeleid in het hoger onderwijs (Utrecht 2018).

Jessop, B., (2018), "On academic capitalism", *Critical Policy Studies*, 12 (1), 104-109.

Kaag, S., Beantwoording vragen van het lid Leijten over de Dutch Trade and Investment Board (DTIB), 21 juni 2018 <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/06/21/beantwoording-kamervragen-over-dutch-trade-and-investment-board>, geraadpleegd op 2 mei 2019.

Kruyswijk, M., en Sevil, M., VUmc en AMC na fusie grootste ziekenhuis van Nederland, Het Parool, 13 december 2013, <https://www.parool.nl/binnenland/vumc-en-amc-na-fusie-grootste-ziekenhuis-van-nederland-a3566299/>, geraadpleegd op 1 juni 2019.

Langler, T., Forse bezuiniging dreigt voor RUG, *Ukrant*, 15 oktober 2018, <https://www.ukrant.nl/forse-bezuiniging-dreigt-voor-rug/> geraadpleegd op 20 februari 2019.

Lorenz, C. (2006), "Will European Universities Survive the European Integration? Higher Education Policies in the Netherlands and the EU before and after the Bologna Declaration", *Sociologia Internationalis*, 44 (4), 123-151.

Lorenz, C., "De universiteiten en het New Public Management", in: Chris Lorenz (red.), *If you're so smart, why aren't you rich?* (Amsterdam 2008), 165-199.

Marée, K., Been, J., en Hekkema, B., Universiteiten noemen internationale studenten een verrijking maar ze zijn vooral een verdienmodel, *De Correspondent*, 8 april 2019, <https://decorrespondent.nl/9356/universiteiten-noemen-buitenlandse-studenten-een-verrijking-maar-ze-zijn-vooral-een-verdienmodel/4834780232216-eb02342e>, geraadpleegd op 6 mei 2019.

Meijer, R., Meer overheidsgeld naar technische universiteiten, alfa- en gammawetenschappen vrezén kaalslag, *De Volkskrant*, 30 juni 2019 <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/meer-overheidsgeld-naar-technische-universiteiten-alfa-en-gammawetenschappen-vrezén-kaalslag-b2c8f6de/>, geraadpleegd op 14 augustus 2019.

Morijn, J. "Handelsliberalisering, hoger onderwijs en mensenrechtenbescherming", in: Chris Lorenz (red.), *If you're so smart, why aren't you rich?* (Amsterdam 2008), 67-86.

Olszen, M., & Peters, M., (2005), "Neoliberalism, higher education and the knowledge economy: from the free market to knowledge capitalism", *Journal of Education Policy*, 20 (3), 313-345.

Onderwijsraad, Brief aan de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap: Internationalisering in het hoger onderwijs, 20 april 2018, <https://www.onderwijsraad.nl/upload/documents/publicaties/volledig/Internationalisering-in-het-hoger-onderwijs.pdf>. Geraadpleegd op 26 april 2019.

Pas, N., Jensen, L., Rovers D., & Van Gulik, K., *Against English. Pleidooi voor het Nederlands* (Amsterdam 2019).

Pepin L., (2011), "Education in the Lisbon Strategy: assessment and prospects", *European Journal of Education*, 26 (1), 25-35.

Platform Authentieke Journalistiek, De club heeft al dertien jaar invloed op ons economisch beleid (en toch kent niemand hem), *Follow the money*, 5 mei 2018, <https://www.ftm.nl/artikelen/dtib-lobby-economisch-beleid?share=1>. geraadpleegd op 2 mei 2019.

Platsterk, R., Internationaliseringsagenda "Het Grenzeloze Goed", 10 november 2008 <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-31288-44.html>. geraadpleegd op 14 april 2019.

Rageb, M., Harvard aan de Amstel, *Sociologische Mokum*, 3 januari 2018, <http://sociologischmokum.nl/web/harvard-aan-de-amstel/>, geraadpleegd op 1 juni 2019.

Rijksoverheid, De meerwaarde van internationalisering, <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2018/06/04/de-meerwaarde-van-internationalisering> geraadpleegd op 20 februari 2019.

Rijksoverheid, Nederland versterkt positie van meest concurrerende economie in de EU <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2017/09/27/nederland-versterkt-positie-van-meest-concurrerende-economie-in-de-eu>, geraadpleegd op 4 februari 2019.

Rutte, M., Internationaliseringsbrief 'Koers op kwaliteit', 15 november 2014, <https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9vvi5epmj1ey0/vi3amyw57ayh>, geraadpleegd op 26 april 2019.

Snoeren, M., 'UvA, handen af van ons postzegelpark Petit Versailles', *Folia*, 18 april 2018 <https://www.folia.nl/opinie/120684/uva-handen-af-van-ons-postzegelpark-petit-versailles> geraadpleegd op 24 mei 2019.

Universiteit van Amsterdam, *Annual report/jaarverslag 2017* (Amsterdam 2018).

Universiteit van Amsterdam, *Begroting 2019* (Amsterdam 2018).

Universiteit van Amsterdam, *Begroting FMG*, <https://www.uva.nl/shared-content/studentensites/fmg/fmg-gedeelde-content/nl/nieuws/2018/02/begroting-fmg.html?1565271491200>, geraadpleegd op 8 augustus 2019.

Universiteit van Amsterdam, Communication Science, <https://www.uva.nl/shared-content/programmas/en/bachelors/communication-science/communication-science.html>, geraadpleegd op 12 februari 2019.

Universiteit van Amsterdam, Strategisch kader Internationalisering (Amsterdam 2018).

Universiteit van Amsterdam, UvA Factbook Student Enrollment https://public.tableau.com/views/UvAFactbook/FactbookUvA?:embed=y&:display_count=yes&publish=yes&:showVizHome=no, geraadpleegd op 15 januari 2019.

Universiteit van Amsterdam, Internationaal studeren, <https://www.uva.nl/onderwijs/bachelor/studeren-aan-de-uva/internationaal-studeren/internationaal.html>, geraadpleegd 14 december 2019.

Van der Hee, S., Intussen bij Business Administration: "Ik moet 25 nieuwe docenten werven", Folia, 20 juni 2018 <https://www.folia.nl/actueel/122235/intussen-bij-business-administration-ik-moet-35-nieuwe-docenten-werven>, geraadpleegd op 14 april 2019.

Van der Hee, S., Intussen bij Business Administration: 'We huren het concertgebouw af', Folia, 27 juni 2018, <https://www.folia.nl/actueel/122429/intussen-bij-business-administration-we-huren-het-concertgebouw-af>. Geraadpleegd op 9 mei 2019.

Van der Starre, J., Wie rijk is mag slim zijn: neoliberalisme in het hoger onderwijs (Amsterdam 2012).

Van Engelshoven, I., Kamerbrief over internationalisering MBO en HO, 4 juni 2018, <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-onderwijs-cultuur-en-wetenschap/documenten/kamerstukken/2018/06/04/kamerbrief-over-internationalisering-mbo-en-ho>.

Van Heest, F., BON verliest rechtszaak over verengelsing, Science Guide, 6 juli 2018, <https://www.scienceguide.nl/2018/07/bon-verliest-rechtszaak-over-verengelsing/> geraadpleegd op 8 augustus 2019.

Van Heest, F., Nuffic rijdt OCW politiek in de wielen bij internationalisering, Science Guide, 28 februari 2018, <https://www.scienceguide.nl/2018/02/nuffic-rijdt-ocw-politiek-wielen/>, geraadpleegd op 16 mei 2019.

Vereniging Hogescholen, Internationalisering, <https://www.vereniginghogescholen.nl/themas/internationalisering>, geraadpleegd op 10 augustus 2019.

VNO-NCW, De fabels en feite over internationalisering <https://www.vno-ncw.nl/forum/internationalisering-onderwijs-de-fabels-en-de-feiten>, geraadpleegd op 4 februari 2019.

VNO-NCW, Meer aandacht nodig voor internationalisering onderwijs, <https://www.vno-ncw.nl/nieuws/meer-aandacht-nodig-voor-internationalisering-onderwijs> geraadpleegd op 2 mei 2019.

VNO-NCW, Please Stay in Holland, <https://www.vno-ncw.nl/forum/please-stay-holland>, geraadpleegd op 21 april 2019 & VNO-NCW, Kwart van internationale studenten blijft, <https://www.vno-ncw.nl/weekbulletin/kwart-van-internationale-studenten-blijft>, geraadpleegd op 2 mei 2019.

Vrolijk, H., Stop met het lokken van internationale studenten, Trouw, 13 juni 2018 <https://www.trouw.nl/opinie/stop-met-het-lokken-van-buitenlandse-studenten-b8eb45b0/>, geraadpleegd op 10 augustus 2019.

VSNU, Internationalisation Agenda for Higher Education, <http://www.vsnunl.nl/files/documents/Internationalisation%20Agenda%20for%20Higher%20Education.pdf>

VSNU, Bekostiging universiteiten, <https://www.vsnunl.nl/bekostiging-universiteiten>.

COLOFON

Onderzoek	Elmar van den Berg
Eindredactie	Maarten Albers & Amy Renckens
Vormgeving	Tom Bekkers & Sanneke Mandjes
Uitgave	ASVA studentenunie, Amsterdam 2020
Contact	Nieuwe Achtergracht 170 1018 WV Amsterdam www.asva.nl info@asva.nl (020) 622 57 71

